

Vichnál Adrienn - Benkei-Kovács Balázs: Az Agorák nyomában: az intézménytípus eredete és hazai megjelenése

1. Bevezetés

Az agóra kulturális központok hálózatának kialakítása révén hazánkban létrejött a 2010-es években egy olyan magas színvonalú közművelődési bázis, amely a vidéki Magyarország lakosságának igényeit és művelődését 13 megyeszékhelyen szolgálja ki korszerű felszereltséggel, modern környezetben. Az agóra intézménytípusa történetileg az ókori hellén világ óta ismert: mindig a városok központjában helyezkedett el, és szolgálva a polgárok mindennapjait. Tanulmányunk az idősík két pólusán található két végpontot kapcsolja össze - bemutatva az antik agora intézményét, mint a modern magyar kulturális központ előzményét, valamint a hazai intézményhálózat kiépülését és fontosabb funkcióit.

2. Az agóra intézménytípus eredete

Az ókori Hellaszban 800 független polisz létezett egymással párhuzamosan, közösen alkotva meg az antik görög világot, amelyek időnként összefogtak egymással, szembenézve a külső fenyegetésekkel, máskor pedig hevesen rivalizáltak. A városállamok felépítésében azonban közös volt, hogy központjaiban ún. agorák voltak, „többfunkciós szabadtéri intézmények”, melyek egyszerre piacként, politikai-, vallási- és sportközpontként működtek. *„Az Agorát, mint a közösségi teret, a görög polgárok hozták létre több mint két és félezer évvel ezelőtt, ahol szívesen töltötték idejüket, hiszen itt hozzájutottak a legújabb hírekhez, beszélgettek egymással és a város nagy személyiségeivel is találkozhattak. Az Agóra lényegében egyfajta gyűjtőhelyként szolgált, ugyanis a közélet és a társadalmi-kereskedelmi kapcsolatok központjaként működött”* (Kovács 2017: 78).

Az agóra eredete a Kr. e. 8. századi antikvitásig nyúlik vissza. (Szabó 2010). A mai források közül Homérosz műveiben találkozunk először az elnevezéssel. Az agorák a városok szívében kaptak helyet, különböző, legtöbbször szabályos, geometriai formákat öltve: Athénban például eredetileg az Akropolisztól északra helyezték el, emiatt az agora kialakítása végül nem négyzet, hanem trapéz alakú lett, mivel létesítéskor a korábbi útvonalakat nem akarták megszüntetni. (Szabó

2010). Az agoráknak nem volt végleges helyük: több görög városállamban is változott elhelyezkedésük a századok során, illetve kiterjedésük se volt pontosan meghatározva (Szabó 2010).

A poliszok lakosai számára az agora a gyülekezés, a közélet színtereként működött, amely színpad és nézőtér is volt egyszerre: itt tartották a politikai beszédeket; drámaelőadásokat; piaci funkciót is ellátott, és a kereskedők itt keltettek a termékeknek hírverést. A különböző források egyöntetűen alátámasztják, hogy fő szerepet játszott az intézménytípus a lokális közösségek építésében (Camp-Mauzy 2009).

Ezt a közéleti funkciót a korszakban számos szereplő igyekezett kihasználni: A szofisták a hely központi szerepére építve itt tartották nyilvános filozófiai vitáikat, és tanítottak is. A helyi politikai vezetők is meghatározó szerepet szántak neki, a politikai diskurzus és a választás (cserépszavazás) helyszínéként kijelölve. Az agora emellett példastatuálásra és véleményformálásra is szolgált, az adott társadalmi rend megerősítése céljából: nyilvánosan itt égették el a híres szofistának, Prótagorasznak könyveit is (Szoboszlai-Kiss 2018: 55-64).

3. A peloponnészoszi városok agoráinak jellemzői

A fennmaradt történeti dokumentumok alapján a különböző görög poliszok agoráiról viszonylag részletes kép rajzolható fel, amelyek közül három peloponnészoszi-félszigeti városállam, Argosz, Elisz és Megapolisz intézményi jellegzetességeit mutatjuk be.

*Argoszb*an, mely a spártaiak Kr. e. 6. századi megerősödéséig a régió meghatározó városállama volt, az agora nem csupán a mindennapi élet, hanem a megemlékezés és a vallási élet fontos helyszínéként működött: emlékművet (*heroönt*) állítottak azoknak a helyi hősöknek, akik a thébai expedíciójában harcoltak a városért. Ezt egyéb jelentősebb hellén agorák esetében (pl. Athénban, Eliszben) is megfigyelhetjük, ahol kisebb emlékműveket állítottak fel legendás személyek vagy törvényhozók tiszteletére. (Donati 2015: 191). Az argoszi agora területén egy kőtemplomban Apolló isten szentélye is helyet kapott, amely a település legöregebb és egyben a legfontosabb kultuszához kötődött: a városban Apolló isten tiszteletére minden évben fesztivált tartottak (Uő: 190). A vallásos fesztiválok mellett rendszeresen atlétikai versenyeket és táncos rendezvényeket szerveztek, amihez az agora területén egy versenypálya is épült (Uő: 193-195).

Elisz, amely a peloponnészoszi-félsziget nyugati régiójának meghatározó települése, ahol a tradíció szerint az első olimpiákat is tartották, agorája kissé eltérő funkciókat látott el. A klasszikus agorák többségéhez képest nem voltak műhelyek vagy szentélyek, a Kr. e. 6. században a tér egy részét temetőként, más részét pedig politikai és igazságszolgáltatási célokra használták (Donati 2015: 198-199). Fontos találkozó pontként működött a terület, ahol az emberek összejártak, és később - a vallási funkciók erősödésével - jelentős Aphrodité kultusz alakult ki (Uő: 202). Az agora nyugati részén a város hivatalnokai tevékenykedtek, adminisztratív közfeladatokat ellátva. (Uő: 203.). Az agora mellett működtek a fedett piaccsarnokok (*sztoák*), multifunkcionális szerepekkel: gyűlések; bírósági tárgyalások és egyéb események helyszínéül szolgáltak a város lakói számára (Uő: 204-205).

Megapolisz városában, melyet Kr. e. 4 században alapítottak meg, az agora a település északi részén helyezkedett el. Különbözött működése Elisz és Argosz kulturális központjaitól: kiemelten törvénykezési és igazságszolgáltatási feladatokat betöltő intézmények tevékenykedtek a köztéren,

melyeket vallási épületek egészítettek ki (Donati 2015: 205-208). Megapolisz lakosainak vallásosságát a Zeusz-kultusz határozta meg (Uő: 210.): az agora déli részén helyezkedett el az istenség szentélye (Uő: 210-211). A megapoliszi agora épületek modernebbek voltak, mint az első kettő esetpéldában szereplő városok: az építkezések számára nagyobb üres terek álltak rendelkezésre. A régebbi alapítású, nagyobb hagyománnyal rendelkező városok esetében az agorák kiépítésekor a már belakott területen az új épületeket sokkal óvatosabban kellett elhelyezni (Uő).

A hellén világ agoráira visszatekintve összegezve elmondható, hogy kulturális központjaik erősen multifunkcionálisak voltak: az alapvető kereskedelmi tevékenység ellátása mellett számos közéleti és közművelődési szerepet töltöttek be párhuzamosan.

4. A hagyomány újjászületése: az Agorák megjelenése Magyarországon

Az agora intézményhálózat kiépítése az *Új Széchenyi Terv* keretében valósult meg, amelybe a megyei jogú városok kapcsolódtak be. Az Európai Unió társfinanszírozásával két nagy ciklusban zajlott a beruházás: az első az Agóra, a második az Agóra PÓLUS program nevet viselte. A beruházás összértéke meghaladta 21.5 Mrd forintot, és fő célja a megyei jogú városok kulturális infrastruktúra fejlesztése volt. Ilyen nagy mértékű kormányzati kulturális-infrastrukturális beruházás korábban Magyarországon a nemzeti színházak országos hálózatának kiépülésekor valósult meg (Németh 2015: 6).

A program keretében 13 magyarországi nagyvárosban épült agora, illetve agora pólus központ (1. számú táblázat). A program első ütemében hét agora épült meg, az Agóra-program második ütemében további három városban zajlott a fejlesztés. Az Agóra-Pólus projekt végül három városban valósult meg (Németh 2015: 23). *„A program átfogó célja pedig az volt, hogy a kulturális és infrastrukturális fejlettségbeli különbségeket csökkentse bizonyos régiók, térségek között, valamint, hogy az agorák létrehozása növelje az általános műveltséget, illetve, hogy elősegítse a kulturális szocializációt és a társadalmi beilleszkedéssel küzdőknek is segítséget nyújtson”* (Kovács 2017:79).

Morvay és Ponyi (2020) összegző jellegű tanulmányukban kiemelik, hogy az agora programba bekapcsolódó települések a *kreatív városok* közé tartoznak, ahol a kulturális fejlesztés és az innováció összekapcsolódik. Ebben a kedvező környezetben az agorák *„súlyponti intézményekké válnak, meghatározó stratégiai szereppel”* (Morvay-Ponyi 2020: 96).

1. táblázat: A hazai Agorák kiépülésének ütemezése
(Forrás: Saját összeállítás Németh 2015: 22-23. alapján.)

Az Agóra Program első ütemében kiépültek (2008- 2014)	Az Agóra Program második ütemében kiépültek (2013-2015)
• Tatabánya – Vértess Agórája	• Veszprém – Városi Művelődési Központ
• Kaposvár – Együd Árpád Kulturális Központ	• Kecskemét – Hírös Agóra Kulturális és Ifjúsági Központ
• Szekszárd – Babits Mihály Kulturális Központ	• Szombathely – Szombathelyi Kulturális Központ
• Hódmezővásárhely – Bessenyei Ferenc Művelődési Központ	Az Agóra Pólus program és a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) keretében kiépültek (2010-2015)
• Szolnok – Aba-Novák Agóra Kulturális Központ	• Győr – Mobilis Interaktív Kiállítási Központ
• Békéscsaba – Csabagyöngye Kulturális Központ	• Szeged – Szent-Györgyi Albert Agóra
• Nyíregyháza – Váci Mihály Kulturális Központ	• Debrecen – Agóra Tudományos Élményközpont

Az eredetileg a „Kultúra várost épít” projekt végleges formájában az *Agóra program* nevet kapta, és olyan megyei jogú városokat vont be, amelyek a kulturális alapú településfejlesztés iránt elkötelezettek voltak (NMI 2015: 6-9). Az Agóra program célja egy olyan közművelődési intézményrendszer kialakítása, amely helyi szinten összekapcsolja az oktatási és közművelődési alrendszereket, magas szintű kulturális szolgáltatásokat és az élethosszig tartó tanulás lehetőségét biztosítva (Szente 2015: 23.). Az Agóra modell célkitűzése szerint gazdasági és munkaerő-piaci hatással, és népességmegtartó erővel egyaránt rendelkezett (NMI 2015: 6-9).

Az Agóra program elsődleges feladata multifunkcionális közösségi központok létrehozása volt. Másodsorban a közösségi, képzési és élményfunkciók komplexumokba történő telepítése. Harmadsorban pedig a területi közművelődési tanácsadó szolgáltató funkció kialakítása (NMI 2015:5).

Az *Agóra Pólus* projekt eltérő jellege, hogy ezek a fejlesztések közvetlenül a felsőoktatáshoz kapcsolódnak. Kiemelt céljuk, hogy a regionális fejlesztési pólusokban és tudásközpontokban egy-egy innovatív, komplex szolgáltatást nyújtó, a felsőoktatási intézményekhez kapcsolódó, önkormányzati alapítású és fenntartású közművelődési intézmény, ún. agóra pólust hozzanak létre (NMI 2015:5).

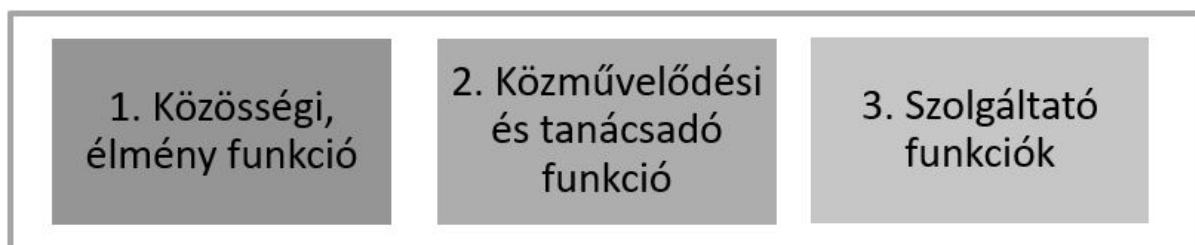
Az Agóra Pólus program keretében létrejövő intézmények közművelődési tevékenységet is folytatnak, tudományos-ismeretterjesztő feladatokat ellátva, közérthető módon bemutatva a térségi innováció eredményeit (mechatronika, nanotechnológia, élettudomány, orvostudomány stb.). „Az agóra pólus intézményekben a látogatók interaktív módon ismerhetik meg a város felsőoktatásához és gazdaságához szorosan kötődő tudományterületeket.” (NMI, 2015, 6-9.) Mindezen funkciók elősegítik a pályaaorientációt, a munkaerőpiaci lehetőségek feltérképezését és a pályaválasztást. Ezen kívül az egyetemek közönségkapcsolati pontjaiként is működnek egyúttal, melynek segítségével az egyetemek szakmai műhelyei bemutatkozhatnak (Uo).

5. Az Agóra helye és szerepe a közművelődési intézményrendszerben

A program eredményeinek fenntartásában jelentős szerepet vállalt a Nemzeti Művelődési Intézet, amely a Kulturális Központok Országos Szövetségével együtt létrehozta az Agóra-műhelyt, az intézményközi együttműködések szolgálatában (Németh 2015: 92). Az Agóra-műhely keretében rendszeresen kerül sor közös konzultációk megtartására, közös látóutak megvalósítására, a jó gyakorlatok megismerésére és átvételére, a szakmai tapasztalatok feldolgozására. A műhely találkozóira évente 3-5 alkalommal került sor. (Uo.)

A létrejött kulturális központként működő agóra intézménytípus három kiemelt funkciója (a közösségi élmény biztosítása; közművelődési és tanácsadó funkció ellátása; szolgáltató funkció) egymásra épül, számos kapcsolódási ponttal (Lásd a 2. számú ábrát).

1. ábra: Az agóra intézménytípusának kiemelt funkciói
(Forrás: NMI 2015: 9-15.)

- A közművelődésre jellemző tevékenységek, programok szervezése során alapvető tudáshoz és *közösség-élményhez* jutnak a résztvevők, illetve fejleszteni tudják az adott tevékenység végzéséhez szükséges készségeiket, ismereteket. (NMI 2015: 15.)
- A közművelődési és tanácsadó funkció alapvetően az élményszerzést segítő kreatív megoldások módszertanának alkalmazásához és terjesztéséhez kapcsolódik (pl. az adott klub/képzés témájához illeszkedő előadások, kiállítások, produkciók szervezése, ezek beépítése a klub/képzés tevékenységébe; a résztvevők ötleteinek, új megoldásainak kivitelezése révén). Ezzel valósul meg az eredmények és az elsajátított kompetenciák bemutatása. (Uo.)
- A *szolgáltatósi funkció célja* nem csupán az, hogy egy-egy meghatározott programot biztosítson az intézmény a lakosság számára. Távlati cél, hogy a különböző funkciókat betöltő programelemek összekapcsolódva olyan szolgáltatás-csomagként álljanak össze, amely révén az egyének tudása gyarapszik, kompetenciái és felelősségérzetük nő, közösségi aktivitásuk fejlődik. A szolgáltatások révén olyan szemléletet, kapcsolati hálót, speciális tudást szerezhetnek az egyének, amely hosszú távon segíti az önálló kezdeményezéseket, közösségfejlesztési törekvéseket. (Uo.)

Az integrált működési modell célja, hogy lehetőséget biztosítson a kreatív közösségek együttléteire, összetartozásuk erősítésére, az át- és továbbképzésekre, a humánerőforrás-fejlesztéssel kapcsolatos információk gyűjtésére. (Uo.)

Az agorák további feladata, hogy az adott megyei jogú város kulturális intézményeinek minőségi fejlesztése mellett, utat találjon a környező települések, kistérségek helyi közösségeihez is.

Az intézmények kialakításánál cél volt, hogy a megvalósult programok az energiatakarékos technológiák, a korszerű műszaki-technikai rendszerek beépítésével alkalmasak legyenek a költséghatékony és fenntartható működésre. (Uo.)

A Magyarországon működő különböző közművelődési intézmények típusait a 1. számú ábra mutatja be. A közművelődési intézményeket méretüket tekintve a két szélső véglet határozza meg: az egyik oldalon a legkisebb intézmények, a közösségi szinterek, a másik oldalon pedig a modern kulturális központok, az agórák találhatók. Tevékenységük rövid összehasonlítása erős kontrasztot képez.

2. ábra: Intézménytípusok Magyarországon
(Forrás: Saját szerkesztés 2017. évi LXVII. törvény a 77/(3). §. alapján)

Közösségi színtér	Intergrált közösségi és szolgáltató tér (IKSZ)	Művelődési ház
Kulturális Központ	Többfunkciós művelődési intézmény	Népfőiskola
Népi kézműves alkotóház	Gyermek, ifjúsági ház	Szabadidőközpont

A közösségi színtér a legszűkebb feladatot látja el, míg a kulturális központ leginkább széleskörű tevékenységgel rendelkezik: A közösségi szinterek jellemzően kulturális alapszolgáltatásokat nyújtanak, a művelődő közösségek szervezése, valamint egy vagy két további kulturális szolgáltatás biztosításán keresztül. (Arapovics, et al. 2017: 67). A kulturális központok ezzel szemben a hét alapszolgáltatáson felül médiaszolgáltatási, sajtótermék kiadási és turisztikai információ-szolgáltató feladatokat is el kell lássanak. (1997. évi CXL. törvény)

A modern agóra fogalmát két kortárs szerző meghatározásában mutatjuk be.

- „Az agóra kitüntetett helyszíne a kreatív közösségek működésének, az iskolarendszerű és az egész életen át tartó tanulás formális, informális tanulási alkalmainak. (Németh, 2015, 16.)”
- „Korunk Agórája egy többfunkciós - multifunkcionális - közösségi központ, közművelődési intézmény, mely sajátosan kialakított épített környezetben alkalmas a közösségi-művelődési, oktatási-felnőttképzési és élmény funkciók integrálására. (Orbán, 2009, 96.)”

A definíciók közös elemeként kirajzolódik a modern agorák multifunkcionalitása, és a törekvés, hogy az polgárok különböző intellektuális és kulturális szükségleteit egy helyen kielégítse. Az agorák lokális közösségek fejlesztés mellett kiemelt szerepet játszanak a nem-formális és informális képzések területén is, a kulturális tanulás szellemiségében (Juhász-Szabó 2016).

6. Összefoglalás

A modern agorák a városok központjában találhatóak, akárcsak a hellén világban működő előzményeik, és szintén multifunkcionalitással jellemezhetőek. A történeti gyökerektől eltérően a modern magyar agorák azonban már a csak a kulturális-közművelődési feladatokat látják el, nem az összes közéleti színterekhez kötődő egykori funkciót. Az antik Hellaszban jellemző vallási, kegyeleti, politikai, igazságügyi vagy sporthoz kötődő szerepek és tematikák már nem jellemzőek a modern agorákra. Ha meg is jelennek bizonyos esetekben sajátos tematikus fókusszal, az az intézmények által szervezett egyedi programok sajátosságaiból fakad. A modern agora tehát egyszerre szegényebb és gazdagabb antik elődjénél: egy szűkebb területen kell szélesebb tevékenységrepertoárt és kreativitást felmutatnia, hogy az adott megye kulturális központjaként meghatározó intézmény lehessen, az élményfunkciók ellátása mellett a lakosság fejlesztésének is szolgálatában állva.

Felhasznált irodalom:

- Agorák és térségük - Módszertani kézikönyv közösségi szolgáltatások működtetéséhez 9., Nemzeti Művelődési Intézet Stratégiai Fejlesztés Főosztálya, Budapest, 2015. 48. p
- Camp-Mauzy (2009): The Athenian agora – New Perspectives on an ancient site Published in collaboration with the American School of Classical Studies at Athens
- Donati, Jameieson (2015): The Greek Agora in its Peloponnesian Context(s) (online) Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/278022149_The_Greek_Agora_in_its_Peloponnesian_Context (Hozzáférés dátuma:2021.01.16.)
- Juhász, Erika – Szabó, József (2016): Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. In: Educatio 2016/2. szám, 198-209. p.
- Kovács, Henrietta (2017): A közösségfejlesztés alapjai és a többfunkciós közösségi terek. In: Kulturális Szemle, 4 évfolyam / 1 szám, 72-80. p.
- Morvay, Szabolcs – Ponyi, László (2020): A közművelődés és az agorák szerepvállalása a kreatív városokban. In: Kulturális Szemle, 7. évfolyam / 3. szám, 89-102. p.
- Németh, János István (2015): Közösségépítő Agorák Magyarországon – Terek, Emberek, Közösségek. Kiadja a Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 95. p
- Orbán, Hedvig (2009): Az Agora. Kultúra és Közösség, 13. évf. 2. sz. (online) Elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/227486626.pdf#page=95> (Hozzáférés dátuma:2020.11.15.)
- Szabó, Miklós (2014): Görög városépítészet (online). Elérhető: http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2015/03/2014_01_szabom.pdf, (Hozzáférés dátuma:2021.01.10.)
- Sente, Béla (2015): Közösségépítő Agorák Magyarországon – Terek, Emberek, Közösségek. Szín – Közösségi Művelődés 2015. október – 20/5. szám (online) Elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00136/pdf/EPA01306_szin_2015_5_22-24.pdf (Hozzáférés

dátuma: 2020.11.15.)

- Szoboszlai-Kiss, Katalin (2018): Alvó demokrácia – Kormányzásról, törvényekről, erkölcsről; Homérosztól Szókratészig. Kiadja a Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője, Győr 179. p

Jogsabályi források (Letöltés: www.net.jogtar.hu)

- 1997. évi CXL. törvény: a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=99700140.tv> (Hozzáférés dátuma: 2020.11.18.)